

Sovyet Rusya'nın Sosyalist İnşası

Sadri Ertem

telgrāfhane
yayınları

Telgrafhane Yayınları
Genel Yayın: 150

Sovyet Rusya'nın Sosyalist İnşası
Sadri Ertem

1. Baskı: Ekim 2024
ISBN: 978-625-7926-66-9

Yayın Yönetmeni
Taylan Özbay

Editör
Aydan Burcu Özdem

Tasarım Dizgi
Mehmet Coşkun

Yayın Hakları © Telgrafhane Yayınları, 2024
Sertifika No: 48157

Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen ya da tamamen alıntı yapılamaz,
kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Baskı-Cilt
Bulut Dijital Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 48120

Telgrafhane Yayınları Basım Dağıtım Ltd. Şti.
Adakale Sk. No: 16/9 Kızılay Çankaya/ANKARA
Tel: 0(312) 433 03 58
www.telgrafhane.com.tr/bilgi@telgrafhane.com.tr

SADRİ ERTEM

SOVYET RUSYA'NIN
SOSYALİST İNŞASI

telgrāfhane
yayınları

İçindekiler

ÖNSÖZ	9
Sadri Ertem'in Sovyet Rusya İzlenimleri	9
I. Hudutlardan Giriş	15
Intourist:	19
Odessa:	21
II. Tren ve Yol	25
III. Moskova'da	27
Tarih dekoru içinde Moskova	31
Küçük köprü	31
Rusya'nın en büyük şehri	34
Kırk kere kırk kilise	37
Timurlenk, Moskova yolunda	39
Kanuni Süleyman devrinde Moskova	41
Topların çarısı, çarların şehrini muhafaza ediyor	44
Stenka Razin isyanı	46
Baltık'tan açılan pencere	52
Prenses Sofi'nin kararı	54
Bir mektuptan parçalar	55
Napolyon Moskova'da	58
Sosyalist zaferden sonra	62
Sosyalist inşaya geçiş	63
Yaşadığı hayatı aksettiren şehir	65
Kızıl Meydan	66
Caddeler	68
Sosyalist şehircilik	70
IV. Kitap Sayfasından Tabiata Geçiş	74
Merhaleler	75
Makaslar buhranı	78

Sosyalizm kuruluyor	79
Eski ehram devrilmiştir	80
Coğrafya tek yardımcı.....	81
V. Devlet Makinesi.....	83
Birlikte devlet idaresi	85
Cumhuriyetlerde devlet idaresi.....	86
Muhtar Cumhuriyet'te devlet idaresi.....	87
Mahallî idare.....	87
Adliye cihazı.....	87
Devlet prensibi	88
VI. Maddenin Sosyalist İnşası	90
Birinci siper: Fabrika	90
Fabrika kulübü	93
İkinci Siper: Sovhoz, kolhoz	95
Sovhozların tesiri	102
Kolhoz kuvvetleniyor.....	103
Ziraat bankacılığı	103
Endüstri üzerine olan tesiri	104
VII. Ruhun Sosyalist İnşası	105

Yayınevinin Notu:

İsmet İnönü'nün 1932 Sovyetler Birliği gezisine katılan gazetecilerden biri olan Sadri Ertem, burada tanık oldukları ışığında hazırladığı bu çalışmayı anarken, "Sovyet Rusya İzlenimleri başlıklı bir gezi röportajımsı, oranın tarihinden de söz eden bir eser"i olduğunu dile getirir. Çalışma tam da böylece tanımlanabilir. Akademik bir kaynak, yıllara varan titiz bir araştırmanın sonucu olarak değil de yetkin bir gazetecinin özellikle o günlerde en önemli müttefik devlet olarak kabul edilen Sovyetler Birliği ve ülkedeki değişime dair -kısa ve kopuk tarihsel bilgilerle zenginleştirilmiş- notları olarak değerlendirildiğinde, sanıyoruz ki özgünlüğü ve değeri en doğru şekilde anlaşılacaktır.

ÖNSÖZ

Sadri Ertem'in Sovyet Rusya İzlenimleri

Yazar ve öykücü Sadri Ertem 1932'de Başbakan İsmet İnönü'yle birlikte Sovyet Rusya'ya gitmişti. Başbakanı Odessa'ya götürecek gemi Grusio, 19 Nisan 1932'de İstanbul Limanı'na demirlemiş, Dışişleri Bakanı da bu gezi nedeniyle Cenevre'ye gidişini ertelemişti. Başbakan ve beraberindekiler 24 Nisan'da Odessa'ya hareket eden gemiyle törenle uğurlanmışlardı.

Sadri Ertem, Us kardeşlerin yayınladığı *Haber* gazetesinde fıkralar yazıyordu. Dönüşünde (10 Mayıs 1932) Asım Us'un İsteği üzerine gezi izlenimlerini eski yazıyla yazmaya başlayıp Haziran sonunda ilk bölümünü bitiren Ertem, Temmuz geçtiği halde kitabının tefrika edilmeyişini görünce sormuş, Asım Us da:

"Ekim'de bazı yeniliklerimiz olacak, o vakit düşünüyoruz," demiş.

Ekim gelmiş, gezi izlenimlerine yer verilmemiş. Sormuş, Asım Us: "Hakkı Tarık, ben de okuyayım diye almıştı. Sor istersen..." yanıtını vermiş. *Basın Birliği* Başkanı da olan Hakkı Tarık Us, *Vakit* binasının üst katında labirent gibi bir koridorun ucundaki odadaymış. Odası kitap ve gazete yığınları ve dosyalarla doluymuş. Sadri Ertem, isteğini açıklamış. Hakkı Tarık:

"Evet, ben de okuyayım, dedim, ağabeyimden aldım, ama nereye koydum? Bir düşüneyim... O sıralarda Mayıs sonlarında İstanbul'da bir komünist şebekesi yakalanmıştı da.. O yüzden ne olur ne olmaz diye bir yere sokmuş olacağım senin tefrikayı. Bulurum ama.." demiş.

Ve Ekim sonunda, eski yazıyla hazırlanan metni Hakkı Tarık Us bulmuş, Sadri Ertem'e vermiş. Sadri Ertem de silinmiş bazı satırları yeniden ele almış, bazı sayfaları genişletmiş, Kasım başında Asım Us'a sunmuş. O da:

"Tamam, şimdi oldu," demiş, "bu hafta başlığını ressama yaptırırım. Ayın 20'sinde falan bir tefrika bitecek, hemen ilan eder, başlarınız yayınlamaya..."

"Şöyle böyle Aralık ayını bulacak!"

"Öyle görünüyor..."

Aralık ayı gelmiş, Sadri Ertem Ankara'da oturduğu için sık sık İstanbul'a gelemiyor, sadece fıkralarını postayla gönderiyor. O yıl *Halkevleri* açıldığı için CHP, ona bazı görevler vermiş, o da bunları başarmak için çalışıyormuş. Ayrıca o yıl *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* (yanlış anımsamadımsa, Sadri bu adı söylemişti) kurulmuş, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bu cemiyet için de bazı düşüncelerine uygun kişiler, adlar, öneriler istemiş, onunla da vakitlerini doldurduğundan tefrikanın peşine düşmemiş. Sonunda İstanbul'a geldiği bir gün (Aralık 25 falan diyordu) Asım Us'a sitem etmiş:

"Beyefendi, çocuk gibi beni oyaladınız. Yok biraderde dediniz, aldım, takdim ettim, Ekim'de dediniz, Aralık ayına geldik. Sakıncalı görüyorsanız lütfen verin kitabımı..."

Asım Us, gözlüğünü düzeltmiş:

"Gazete okumuyorsun sanırım, yoksa bu hiddete hiç lüzum hissetmezdin..."

"Gazete de okuyorum, dergi de... Radyoyu da dinliyorum. Ne varmış gazetelerde?"

"Sadriciğim, 35 komünist yakalanmış, gizli icra edilen muhakemeleri sırasında niyetleri, maksatları ayan beyan ortaya çıkmış. Komünistliği yaymak için bir bar kadını tavzif etmişler, o kadın da Anadolu'yu dolaşıp, gençleri hem baştan çıkarıyormuş hem de onları komünizmayla zehirliyormuş. Böyle bir sırada bizim Sovyet Rusya'daki inkişafatı anlatan bir tefrikaya başlamamız intihar olurdu."

"Doğrusu birkaç komünistin yakalanmasıyla benim yazılarım arasında bağlantı kurulmasına şaşırdım. Bunların çoğu, polis numarası oluyor. Her muhalife komünist damgası vurulduğunu son

yıllarda çoğumuz biliyoruz. Hem demin sözünü ettiğiniz dansöz, falan da uydurma olsa gerek...”

Asım Us, sinirlenmiş:

“Hemen polis muhabirini çağırayım, anlatsın...”

Kapıyı açıp bağırması:

“Nihat, Nihat Şazi...”

Az sonra içeri bir genç girmiş, sarışın, uzun boylu:

“Buyrun! Beni emretmişsiniz...”

Asım Us:

“Ağır cezada muhakeme edilen ve 20 Kânunuevvelde 17’si mahkûm edilenler arasında bar kadını filan var mıydı? Sadri Edhem Bey bilmiyor da. O kadını anlat bakayım...”

“Efendim, yargılama gizli oluyor, bize savcı beyin söylediğine göre, Vilda adında bir kadın barlarda dansözlük ederek geçimini sağlıyormuş. Onun Anadolu’daki barlarda tanıdıklarına da propaganda yaptığı sabit olmuş, dört yıl hapse mahkûm etmişler. Aralarında 8 yıl hapse mahkûm edilenler, dört yıla, üç yıla, belki de dört aya, iyi aklımda tutamadım, böyle cezalar verilmiş...”

Sadri Ertem:

“Asım Bey, bu tevkifat ve mahkûmiyetler için bir şey diyemem. Siz benim gezi izlenimlerimi lütfedin, gideyim.”

Bir süre kitabı kimseye vermemiş, tamamlamak için çalışmış. Niyeti, Sovyet Rusya’daki kadın sorununu, “yarınki adam”ı, halk terbiyesi ve kültür parkını, bilim ilkelerini ve kurumlarını, dine karşıt müzeleri, sinema ve tiyatrodaki yeni Rusya’nın yaptıklarını, plastik sanatlarını da yazmakmış, böylece birkaç yıl kitap yanında kalmış.

Etem İzzet Benice 1936’da *Son Telgraf* diye bir gazete kurmuş. Ankara Muhabirliğine de Adil Akba’yı atamış. O da Sadri Ertem’in sevdiği bir gazeteciymiş, Ulus’ta dükkânı varmış, sık sık uğradığı yermiş. O, bir gün:

“Etem İzzet Bey, *Son Telgraf*a hamle yapıyor. Senih Muammer Alatur’u almış, Necip Fazıl fıkra yazacakmış, Sami Karayel spor tefrikaları hazırlamış. Reşat Feyzi Yüzüncü Tahrir Müdürü olmuş. İskender Fahrettin tarihi tefrikalar hazırlamış. Etem Bey senden roman tefrikası istiyor. Ne dersin?” demez mi?

“Ben romancı değilim bir, Matbuat Umum Müdürlüğünde Memleket Masası’nda müşavirlik yapıyorum iki. Vaktim dar... Ama benim Sovyet Rusya İzlenimleri başlıklı bir gezi röportajımsı, oranın tarihinden de söz eden bir eserim var. Etem İzzet ister ise sana vereyim, gönder.”

Adil Akba, çok memnun olmuş, hem Sadri Ertem’in işime geldiği için, hem patronun istediğini karşıladığı için. Ertesi gün kitabını getirmiş vermiş. Aradan bir iki hafta geçmiş, Etem’den bir mektup; diyesiymiş:

“Ne yazık ki, eski yazıyla okuyup dizen mürettip, operatör bulamıyorum. Kitabınızı birkaç güne kadar Adil Akba’ya göndereceğiz. Yeni yazıyla lütfederseniz çok sevineceğim.”

Gerçekten de birkaç gün sonra Adil Akba, kitabını Sadri Ertem’e geri vermiş. Ne kendisi yeni yazıya çekebilmiş ne birisine okuyup daktiloya çektirebilmiş. Yıllar geçmiş...

1939 yılında savaş kokusu alabildiğine duyulduğu bir sırada Sadri Ertem, Türkiye’nin bloklar dışı kalmasına yardımcı olur umuduyla eski gezisinin yayınında fayda görmüş. Ben *Tan*’da vilâyet ve belediye muhabiriydim, haftada bir gece sekreter yardımcılığı yapıyordum. Ama Zekeriya Sertel ve değerli eşi Sabiha Sertel, beni beğeniyor, fakülteye giderek felsefe bölümüne girdiğim için de bana sempati duyuyorlardı. Bazı konularda bana özel olarak anlattıkları olurdu. Bir gün Zekeriya Bey beni istemiş. Odasına çıktım. Sadri Ertem oradaydı. *Tan* Başyazarı ve sahiplelerinden Zekeriya Sertel:

“Kemal,” dedi, “Sadri’nin eski yazı bir kitabı var. Bunun bazı bölümlerini belki *Tan*’da yayımlayacağız. Sen bu metni daktiloyla geçer misin?”

Müsveddeyi aldım. Yazı okunaklıydı, ince yazılmıştı. Baktım, iki ayda, hem gazetenin işini gördükten hem derslerime çalışıp fakülteye gittikten sonraki zamanda, gazeteye gelip dikiş makinesi gibi bir daktiloda yazmak kolay değil. Ama Zekeriya Bey’i kırmak olanağı da yok.

“Peki Beyefendi” dedim.

Sadri Ertem:

“Bu işin hammaliye bedeli bende...” dedi ve güldü. Ben de güldüm.

Konuşmamız sanırım Mart'taydı. Zira Almanya Südetler'i yeni işgal etmişti. Daktilo işi Mayıs'ta sona erdi. Bu arada İtalya Arnavutluk'u istilaya kalkışmıştı. Zekeriya Sertel'e Sadri'nin metnini verince:

“Mürettiphaneye pelür kâğıdıyla müsvedde veremeyiz...” dedi ve daktilo metnini geri verdi.

Kızdım, yeniden yazmaktansa, kâğıda yapıştırıp dosyalamak daha çok işime geliyordu. Yeni hâliyle ertesi gün Sadri Ertem'e verdim.

“Teşekkür ederim, sağ ol...”

Ben, “Hammaliye”den söz etmedim. O da açmadı.

Bir süre sonra duyduk ki, Türkiye'nin İngiltere ile imzaladığı anlaşma, Başbakan Refik Saydam'ın TBMM'de açıkladığı sınırı çoktan aşmış, iki devlet ulusal güvenlik açısından karşılıklı yükümlülüklerle girmişler ve böylece Türkiye “tarafsızlık”tan ayrılmış.

Bu ortamda Sadri Ertem'in amacına uygun olsun diye yayınlamak istediği Sovyet Rusya gezi izlenimleri Zekeriya Bey tarafından kendisine geri verilmiş.

Bir akşam Naci Sadullah, Ankara'dan gelen, milletvekili de olan Sadri Ethem ile İzmir'den yeni dönen Halikarnas Balıkcısı'na *Tepebaşı Gazinosu*'nda akşam yemeği verecekken beni de davet etmişti. Sadri Ertem orada bir büyük zarf içinde daktilo ettiğim metni bana verdi:

“Kemal Bey,” dedi, “kusura bakma, savaş münasebetleri, daha doğrusu Hitler'in münasebetsizlikleri kitabın tefrika edilmesini engelledi. Hammaliyesini sen nasıl olsa çıkarırsın. Kitabı sen al, savaş sonrasında ne yaparsan yap. Ama gelecek gelişimde Kütahya milletvekili maaşımın dörtte biri senin olacak, merak etme...”

Naci de Balıkcı da şaşırdu:

“Kemal'e Tayyare Piyangosu nasıl vurdu?”

Sadri Ertem bir şey söylemedi, ben anlatmadım. Zaten piyango bana başka türlü vurdu: Sıkıyönetim Komutanlığı, Sadri maaşının dörtte birini getirmeden beni Konya'ya keyfi sürgüne gönderdi. Konya'dayken acı haberi okudum: “Muharrir ve Kütahya

Milletvekili Sadri Ertem, geçirdiği bir rahatsızlık sonunda evvelki gece (12 Kasım 1943) vefat etmiştir...”

Daktilo edilmiş metnin üzerinde Sadri Ertem’in mürekkepli kalemle yaptığı çıkarmalar, ekler, kelime düzeltmelerini olduğu gibi bıraktım. Adını “*Sovyet Rusya’nın Sosyalist İnşası*” koymuştu. Öyle bıraktım.

Nur içinde yatsın.

Kemal Sülker

I. Hudutlardan Giriş

Aşağıda çini mavisi deniz, yukarda serince bir sabah güneşi, vapurun ardında beyaz bir şerit, tepede siyah duman, bütün dekor bu kadar; sade dört rakamla, dört renkle anlatılabilecek bir hâlde. Uyanan yolcular birer ikişer güverteye çıkıyorlar. Sabah serinliğine hızlı hızlı yürüyerek karşı koymaya çalışıyor ve konuşuyorlar:

“Otuz altı saat sonra Odessa dediler... hesaba göre yaklaştık demektir.”

Islak ve zifiri bir karanlık içinde İstanbul’dan ayrılmıştık. Yağmur bana mürekkep gibi bir gecenin bizi su hâlinde sardığını ve bizi eritmek istediği hissini vermişti. Yağmur korkusu beni vapurda da çatı altına girmeye mecbur etmişti, saatleri hesap edecek hâlde değildim. Uyandığım zaman geminin saatine baktım, fakat benim saatimden tam bir saat farklı idi. Gemi arz ve tûl¹ daireleri arasına düşmüş bir acayip örümcek gibiydi. İki günlük kara hasretini tadanlar, Kristof Kolomb heyecanıyla dürbünlere sarılıyor ve gemi tayfalarından kara müjdesi bekliyorlardı. Tayfalar yalnız gülüyor fakat anlamadıkları bir dille sorulan suallere uzun uzun cevaplar veriyorlardı. Gerçi yolcular iki gün içinde bir hayli Rusça kelime öğrenmişlerdi. Elllerinde defter, kalem; küçük bir lügat kitabı vücuda getirenler de yok değildi.

Fakat dikkat ettim, herkes, gemi içinde kendisine lazım olan şeylerin adlarını öğrenmişti. Fakat bir cümle yapmak mümkün değildi. Bununla birlikte, bu kadar adamın baş başa vererek

1 Enlem ve boylam.

soramadıkları cümle, mavi suların ta ötesinde boz bir şerit hâlinde kendisini gösterdi.

Sonra bu pembemsi bir kavun dilimi hâlini aldı. Uzadı, irileşti:
“Odessa...Odessa!”

Vapurda tek konuşulan söz karaya hasret çekenlerin Odessa hakkındaki düşünceleri oldu. Ben ilk çocukluğumu bir Anadolu kasabasında geçirdim. Kuş uçmaz kervan geçmez bu kasabada arabadan, raydan, tiyatrodan, sinemadan, lokomotiften önce ben bu kelimeyi, Odessa’yı öğrenmiştim. Odessa benim için ne bir şehir ne bir insan ne bir iskele ne bir toprak parçası idi. Odessa benim için sadece beyaz torbalar ve bu torbaların içinde kar gibi undu. Bu una evimizde sadece Odessa denirdi. Odessa deyince aklıma şehirlerden, sahillerden, insanlardan başka bir şey gelirdi.

Gittikçe yaklaştığımız, yaklaştıkça hududu irileşen, bacaları uzayan kilise kubbeleri genişleyen şehri asıl cephesiyle görmek o kadar kolay olmadı. Odessa Fenerini gördüğümüz zamandan sonra gemi yavaşladı ve bir motor, geminin bordasına yanaştı.

Beyaz elbiseler giymiş, yakalarında mavi veyahut yeşil alametler bulunan adamlar aramızda idiler.

Beyaz elbiseli adamlar temiz bir İngilizce konuşuyorlar. Yolcular geminin salonunda toplanıyor, herkes önündeki paranın, elmas ve mücevherlerin nevini¹, miktarını kaydettiriyor.

Suyun üstünde başlayan bu kayıt işi her şeyden evvel mali hudutları ayıran para barikatları vücuda getiren zamane usullerinden biriydi. Bugünkü buhran dünyasında muharip hudutları daha emniyetle aşabilirsiniz. Fakat bir memleketten bir memlekete geçerken para hudutları, gümrük mâniaları² bir tel örgüyü, bir kurt kuyusunu, bir siperi aşmaktan daha kolay değildir. Dünyanın her tarafında bir salgın hâlini alan bu para barikatı, ilk defa seyahate çıkan insan için harikulade müşkül görünür.

Kaççağa karşı ordular seferber eden memleketler arasında Sovyet Rusya’nın pek büyük bir itina ile hareket ettiğini çok defa

1 Çeşidini.

2 Engelleri.